

SOSIAALIPALKKA JA PERUSTULO

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama selvitysmies Pentti Arajärvi antoi ehdotuksensa toimeentuloturvasäädösten selkeyttämiseksi heinäkuussa. Sen eniten julkisuutta saanut periaatelinjaus kuuluu ministeriön tiedotteen mukaan lihavoitteineen näin: ”Toimeentulon **omavastuu ei** myöskään **puolla perustulo/kansalaispalkka-järjestelmiä**, joilla on yhteiskuntamoraalia rapauttavaa vaikutusta ja joihin ei sisälly toimeentulon oma-vastuuta”.

Kansanedustaja Osmo Soininvaara, joka pitkään on – mm. STM:n toimeksiannosta – kehittänyt kannustavan perustulon mallia, ei Arajärven lausunnosta yhtään pitänyt. Vihreän langan (6.8.) kolumnissa Soininvaara kirjoittaa, että nimenomaan nykyinen toimeentulotuki on se, joka moraalia rapauttaa, ja että juuri nykysysteemin passivoivuutta perustulomalli pyrki korjaamaan: ”Toimeentulotuella ei elä leveästi, mutta omilla työpannostuksilla ei toisaalta voi asemaansa rebellisin keinoin parantaakaan. Toimeentulotuesta vähennetään pois jokainen markka, jonka on itse ansainnut. Se on todellinen työstävieroitusjärjestelmä.”

Soininvaaran mallissa perustulo olisi pienempi kuin nykyinen toimeentulotuki, mutta itse hankituista lisäansioista jäisi verojen jälkeen käteen suuri osa. Pienen (ehkä noin 1 500 mk/kk) perustulon päälle olisi toisaalta lähes pakko, mutta toisaalta myös todellinen mahdollisuus hankkia lisätuloa: ”Moni työtön etsiytyisi pieniin keikkatöihin, lehdenjakajiksi, osaaikaisiksi siivoojiksi ja niin edelleen.”

Soininvaara on perusteessissään puolittain oikeassa. Nykyinen käytäntö todella kannustaa pysymään ”sosiaalipalkalla” mutta vain niin kauan, kunnes löytyy sellainen ansiotyö, joka on oman ammattitaidon kannalta mielekäs ja jolla hankkii selvästi enemmän kuin toimeentulotuki antaa. Toimeentulotuen vuoksi ei ole pakko hyväksyä mitä tahansa työtä millä tahansa ehdoilla. Soininvaaran mallin kannustavuus taas on keppikuria: perustulon vetämistä niin alas, että sen päälle on otettava vastaan työtä, mitä tahansa ja milloin tahansa, jotta kykenisi elämään.

Soininvaaran malli seisoo tai kaatuu sen taustalla olevan vision kanssa. Sen mukaan tietoyhteiskunnassa työntekijöiden tuottavuuserot venähtävät suuriksi ja edelleen kasvavat. Hyvin koulutetuille ja innovaatiokykyisille virtuosoille kannattaa maksaa maltaita, samalla kun yhä suurempi osa muuttuu tehotalouden vaatimuksien kannalta ”epäkurantiksi” työvoimaksi, jolle ei enää järjesty entisen kaltaisia hyviä ja kokoaikaisia työpaikkoja. On siis sopeuduttava siihen, että tälle osalle työvoimaa voidaan jatkossa järjestää vain matalapalkkaisia tilapäis- tai keikkatöitä. Koska pelkästään niillä ei elä, pohjaksi tarvitaan yhteiskunnan maksama tuki eli perustulo. Kun ennen ihminen oli selkeästi joko töissä tai sosiaalipalkalla, perustulo liimaisi nämä tulomuodot palkkahaitarin alapäässä kannustavalla tavalla yhteen.

On kuitenkin syytä epäillä, että Soininvaaran visio tulevaisuudesta on vähintään hätköity. ”Epäkurantin” työvoiman kysymys on enemmän 90-luvun lamaan ja teknologiseen murrok-

seen liittyvä tilapäinen ongelma kuin rakenteellinen ja voimistuva trendi. Kymmenen vuoden kuluessa vaikeudet helpottavat. Keskimäärin huonosti koulutetut suuret ikäluokat eläköityvät ja tekevät tilaa huomattavasti paremmin koulutetuille pienille kohorteille. Samalla työvoiman kokonaismäärä kääntyy laskuun ja massatyöttömyys alkaa väkisin helpottaa. Ja vaikka tuotevirtuoosien ja siivoojien tuottavuuserot kasvavat, jonkun on tulevaisuudessakin tehtävä ”matalatuottoiset” työt.

Koko 90-luvun ajan kasvanut huoli pysyvien, kokopäiväisten työpaikkojen osuuden nopeasta vähenemisestä näyttää myös liioitellulta. Tuoreimman tilaston (Tietoaika 8/98) mukaan työpaikkojen kokonaismäärä lähestyy jo 80-luvun lopun huippulukua (2,4 miljoonaa), kun laman syvimmissä vaiheissa oltiin 2 miljoonan pinnassa. Pysyvissä kokopäivätoissa on edelleen ylivoimainen enemmistö (2,1 miljoonaa), ja määrä kasvaa eikä vähene. Osa-aikaisia on vain 246 000, ja vaikka heidän määränsä onkin kasvussa, kasvu ei ole jyrkkää eikä nopeaa.

Kaiken tämän valossa voisi ajatella, että Arajärvi on intuitiivisesti osunut asian ytimeen, vaikka onkin muotoillut teesinsä ”väärin”. Soininvaaralainen toimeentulominimin alittava perustulo saattaisi todella ”rapauttaa yhteiskuntamoraalia”, mutta ei siten, että se hämärtäisi ihmisten omaa vastuuta toimeentulostaan, vaan niin, että se kannustaisi työnantajia muuntamaan suuren osan yritystensä välttämättömistä töistä, pysyvistä työpaikoista, huonosti palkatuiksi keikka- ja pätkätöiksi, joita työttömien ja toistaitoisten olisi pakko eläkkeeseen ottaa vastaan. Samalla se jäytäisi työntekijöiden työmoraalin perusteita: ammattiyhdistyksiä ja pitkän historian aikana taistellen hankittua toimintavapautta palkkatyöyhteiskunnan pakkojen puristuksissa.

Kaikesta tästä huolimatta Soininvaara on oikealla asialla. Vaikkei rakenteellisesta trendistä olisikaan kyse, varsin vaikea kymmenvuotinen siirtymäkausi tässä on edessä, ja jotenkin se pitäisi järkevällä tavalla kyetä hoitamaan. Pitkän ja kuluttavan päivätyön tehneet on syytä päästää eläkeputken avulla pois työvoimasta. Sen sijaan nuoremmille, mutta liian vähän tai ”väärää” koulutusta saaneille ja siksi työttömiksi joutuneille olisi järjestettävä mielekästä työtä mutta niin, etteivät hyvinvointivaltion perusarvot menisi pesuveiden mukana.

Jos kaikki toimeentulotuella olevat siirrettäisiin samansuuruiselle perustulolle, se tulisi yhteiskunnalle aivan liian kalliiksi. Tähän pohjautuu Soininvaaran malliin kuuluva perustulon pienuus. Mutta miksi perustulo-logiikasta pitäisi tehdä yleinen järjestelmä? Eikö ratkaisu voisi olla vapaaehtoinen perustulo? Toimeentulotuen vaihtoehdoksi voitaisiin luoda osa-aikaeläkkeen tapaan valittavissa oleva perustulo, joka toimisi soininvaaralaisin periaattein: se olisi pohjatulo, jonka päälle saisi tienata verotettavaa lisätuloa. Perusajatus olisi se, ettei annettaisi työllistämistukea yrityksille vaan suoraan ihmisille, jotta he voisivat työllistää itseään. On monenlaisia palvelu- ja myös tietotöiden muotoja sekä elämäntapa-ammattajeja, joista markkinoilta on saatavissa vain vähän rahaa mutta joita monet haluaisivat ja monet kykenisivät free lance -pohjalta tekemään.

Jos perustulosta tehtäisiin erillinen, julkisesti tuetun työn laji, sille hakeutuisi vain osa nykyisistä ”sosiaalipalkan” saajista eli ne, joilla ei ole halua tai mahdollisuutta työllistyä tavanomaiseen palkkatyöhön. Niiden taas, jotka tähän pyrkivät, eli enemmistön kannattaisi edelleen pysyä sosiaalipalkan piirissä siihen asti, kunnes riittävän kiinnostava ”normaali” työ on tarjolla. Tämä taas pakottaisi työnantajia ylläpitämään ja kehittämään houkuttelevia palkkatyön muotoja, koska muuten tarvittavaa työvoimaa ei olisi riittävästi saatavissa – varsinkaan ensi vuosikymmenen alussa, kun massatyöttömyys alkaa vaihtua työvoimapulaksi.

MATTI VIRTANEN